

A MAGYAR GYALOGSÁG RUHÁZATA, FELSZERELÉSE A XVIII. SZÁZADBAN

Zákány Lajos¹

Az egyenruhát a régi hadseregben a XVII. század vége felé honosították meg. Ez az újítás azonban csak annyiban felelt meg az egyenruha fogalmának, hogy az öltözködést általános alapelvekkel szabályozták, a részleteket azonban az ezredtulajdonosok tetszésére bízták. E szerint tehát – különösen a magyar csapatoknál – csak magán az ezreden belül lehetett szó egészen egyforma ruházatról, mert az egyik ezred öltözete sok részletében különbözött a másik ezred öltözetétől.

A magyar gyalog – illetve 1739-ig hajdú – ezredek egyenruhájának a XVIII. század közepéig nemzeti jellege volt. **A legelső ezred, 1702-ben alapított Bagossy (későbbi 51.) ezred a következő ruházatot, fegyverzetet és felszerelést viselte:** szürke nemez főveg, elől és hátul felhajtott tenyérni kalapszéllal (eső vagy nap ellen lehajtották), sötétkék dolmány, tiszteknél arany, legényeknél vörös zsinórzattal és ugyanilyen ősmagyar övvel, vörös magyar nadrág, a tiszteknél sárgaszínű rövidszárú csizmával, a legénységénél sárgabakancsossal. A törzstiszti dolmány nyakán körül és mellének két belső szélén arany poszomány húzódott. A törzstiszti széles poszomány magyar eredetű, az osztrák csapatoknál csak jóval később, erre a magyar mintára kezdték alkalmazni. Az öltözetet a tiszteknél prémes mente, a legénységénél fehérszínű széles guba egészítette ki, melyet a nyakon rézcsat fogott össze.

A tiszt szuronyos rövid puskával és rézveretes díszes bőrhüvelyű magyar karddal, a legénység szuronyos puskával, szintén bőrhüvelyű magyar karddal és fokossal volt felfegyverezve. Az őrnagynak és a zászlósnak nem volt puskája, csak kardja.

A tisztek kardján arany, a legénységén fehér bőr markolatszíj, oldalukon a huszárokéhoz hasonló díszes tarsoly függött.

Hátbőrönd akkor még nem volt. A legénység az e helyett használatos, legtöbbször erős vászonból készült tarisznyát (szeredást) hordott a

---

¹ Zákány Lajos nyá. alezredes, az MH Összhaderőnemi Logisztikai és Támogató Parancsnokság törzs előadója.

baloldalon, a lőportükköt, olajpalackot, tartalék tüzkövet és kettesével papirosba szerelt 70 töltényt tartalmazó fekete nagy tölténytáskát pedig a jobboldalon, mindkettőt a mellén át keresztben vállra vetett széles fehér bőrszíjon és hátratulva viselte. A tisztek a mellén átvetett szíjon az ún. „*Cartovchet*”-t, vagyis kisalakú tölténytáskát hordtak, melynek feléle a magyar korona volt hímezve.

A felszereléshez tartozott és egyben a tiszti és altiszti méltóság kifejezésére szolgált, a fegyelem fenntartásának egykorú eszköze: a bot. A tizedesnek egyszerű mogyoró-fapálcája volt, az őrmester pálcáját már kis szíj díszítette, a tisztek spanyolnád botot viseltek, melynek fényes gombja és arany rojtjai a rendfokozatot fejezték ki. Az őrmester botja 1798-tól szintén spanyolnád volt. *A tisztek botját 1807-ben, az altisztekét 1848-ban törölték el.* A legénység szolgálaton kívül a XX. században használatos könnyű sapkát viselt; mindenkinek volt bádogkulacsa; 5 emberként 1 sátor, 1 ásó vagy csákány és 1 főzőedény volt rendszeresítve, melyeket málháslovakon szállították. Az 1733-ban, illetve 1834-ben szervezett két hajdúezrednek (későbbi 34. és 19.) hasonlóan magyaros ruházata volt.

Magyar gyalogság tiszte és vitéze

1741-ben

Az 1741-ben felállított 6 magyar gyalogezred egyenruhája is, csak annyiban különbözött, hogy a főveg most már magas, henger alakú, fekete nemez „*csákó-süveg*” volt, szemernyő nélkül, a felsőszélén színes poszománnyal. A csákósüveg a későbbi csákó őse, és azonos a magyar köznép hosszú évszázadok óta XIX. század közepéig viselt süvegével. A tisztek fővegén arannyal hímzett magyar korona és arany poszomány volt. A legénység fekete vagy barna bakancsot, a tiszt ugyanilyen rövidszárú csizmát vagy topánt viselt. A fegyverzetből a fokost már előbb törölték.

A 6 új ezrednek a ruházata a következőképpen volt összeállítva:

Ezred	Guba	Dolmány és nadrág	Zsinór	Gomb	Öv	Csákó-paszomány	Tarsoly	Tölténytáska
Forgách (32)	vil.kék	vil.kék	vörös	sárga	vörös-kék	vörös	vörös	fekete
Andrássy(33)	szürke német köpeny	Sötétkék	sárga	sárga	sárga-kék	sárga	sötétkék	fekete
Ujvári (2)	fehér	vil.kék	sárga	sárga	sárga-kék	vil.kék	vil.kék	sárga
Haller (31)	fehér	vil.kék	vörös	fehér	vörös	vörös	vörös	sárga
Szirmay (37)	fehér	vil.kék	vörös	fehér	vörös-fehér	fehér	vörös	vörös
Bethlen(52)	vil.kék	vil.kék	vörös	fehér	vörös-fehér	fehér	vörös	vörös

A tisztek dolmányán –úgy mint eddig is- arany volt a zsinórzat, a törzstiszti dolmányzat azon kívül a nyakon és végig a belső szélein ezen túl is széles arany poszománnyal szegték.

A csákó-süveg helyett 1745-ben a magyar ezredek is háromszög alakú kalapot kaptak, melyet ezredenként különböző színekből összetett rózsa, azon kívül tisztelnél arany, az altisztelnél ezüst, a legénységelnél pedig fehér poszomány díszített. A széles magyar guba helyébe a fehér szín ún. „*Coput-Rock*” lépett, mely térden alul ért, a mellén különféle színű zsinórzat vagy keskeny poszományozás volt, bő ujjain pedig könyékig érő, különféle színű felhajtás. A „*Caput-Rock*” első és hátsó sarkait mindkét oldalon fel lehetett gombolni, ezért a karhajtóka színével bélelték.

A színes karhajtóka eredetét egyesek azzal magyarázzák, hogy akkor, amikor még nem volt egységes ruházat, volt egy ezredtulajdonos, aki rendszerető volt és elrendelte, hogy a kabátnak a hideg elleni védekezésül hosszúra hagyott széles újját az egész ezredben egyforma színűn kell bélelni, mert ha hideg nincs és felhajtják, akkor az egész ezredben egyforma színű lesz. Valószínűbbnek látszik, hogy ez a színes felhajtás magyar eredetű. Ugyanis a magyar dolmány újját –szintén a hideg ellen- már nagyon régen, de csak az ujj külső oldalán, háromszög alakban, husszúra szabták úgy, hogy a kézfejet védte, de a tenyér szabadon maradt, hogy a kezet használni lehessen. Ha nem volt hideg, akkor felhajtották, ezt régi képeken is látni lehet. A magyar ezredék későbbi díszkabátján az ujjhajtóknak ívben hajló formája szintén ezt látszik igazolni.

Az egész hadsereg részére 1743-ban rendszeresített zöld-sárga szolgálati övet (Feldbinde) a magyar ezredek tisztjei is megkapták, majd 1745-től ismét sárga-fekete lett a szolgálati öv, melyet a derékra csavarva állandóan kellett viselni. A szolgálati övnek három fokozata volt: törzstiszti, századosi és alantostiszti, bojtjai eredetileg egészen rövidtek voltak, a derékra csavaródó szalagja széles. A bojtok később egyre hosszabbak, a szalagok pedig keskenyebbek lettek. Az 1836. évtől a törzstisztek és főtiszték szolgálati öve már teljesen azonos lett.

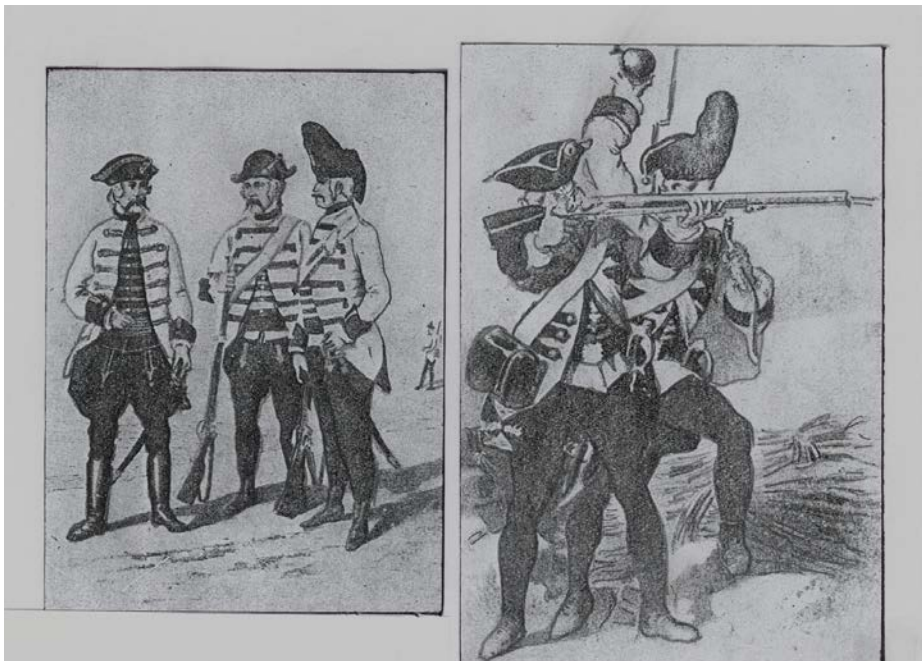
A magyar ezredek legénysége 1745-ben a magyar kard helyett rövid gyalogsági kardot kapott.

Az 1748. évtől külön utasítások szabályozták a hajviseletet. Úgy a tiszteknek, mint a legénységnek hosszúra kellett növeszteni hajukat, és hátrasímtva hajfonatot készíteni, melyet a tarkón fekete szalagszokor díszített. A halántékon a haját csigákba kellett göndöríteni, melycélra a századnál néhány hajsütővasat rendszeresítettek, a legénység felszereléséhez pedig később púderdoboz is tartozott.

A hajzat előírásos előkészítése időrabló volt, különösen 1767 óta, amikor azt még fehérre is kellett rizsporozni, amit a legénység liszttel helyettesített, a művészileg fodorított csigákhoz pedig faggyút használt. Az őrszolgálat, és az akkoriban igen gyakori díszelgések előtti éjjel a legénységnek csak hasonfekve volt szabad aludni, nehogy az előre elkészített szép frizurát összenyomja.

A halánték csigákat már 1775-ben, a hajfonatot pedig csak 1805-ben törölték el.

A magyar csapatoknál a bajuszviselés kötelező volt. Voltak olyan ezredparancsnokok, akik 1757-ben 50 botütés büntetése mellett elrendelték, hogy az a katona, akinek nincs bajusza, álbaajuszt ragasszon. A tisztek viszont később – a rococo divat szerint – leborotválták bajuszukat s csak 1849-ben lett a bajusz ismét kötelező

Kökönyesdi bakák 1756.

Magyar ezred közvitéze és gránátosa a hétéves háborúban

Mária Terézia, a katonai egyenruha tekintélyének emelése érdekében, 1751-ben elrendelte, hogy a tisztek az udvarnál, az addigi díszes udvari öltözék helyett, egyenruhában jelenjenek meg.

A XVIII. század derekáig minden századnak külön zászlója volt. Az ezredtulajdonosi századnak fehér színű, mindkét oldalán az istenanya képével. Ez volt a későbbi ezredzászló. A többi századok sárga, zöld vagy vörös zászlót használtak, egyik oldalán a kétfejűsasos címerrel, a másikon az uralkodó koronás névbetűivel. Az 1741. évben zászlóaljanként már csak két zászló maradt, ezek közül az ezredzászló fehér, a többi, az éppen akkor szervezett magyar ezredeknél, vörös selyem, mindkét oldalán szintén az istenanya képét viselte. Két év múlva a csapatok, az ezredzászló kivételével, zöldszínű zászlót kaptak, egyik

oldalán Szűz Mária képével, a másik oldalon az egyesített magyar-cseh királyi címerrel és **Mária Terézia** névbetűivel. A fehér zászló szélén vörös és zöld, a századzászlón vörös és fehér lángnyelvek adták ki a magyar nemzeti színt. Ezeket a zászlókat nemcsak a magyar, hanem az osztrákezek számára is rendszeresítették, hiszen **Mária Terézia akkoriban nem volt császárnő, hanem uralkodói minőségben, mint magyar királynő volt.**

Mária Terézia férjének Lotharingiai Ferencnek, német császárrá választása után, 1745-ben, ismét a régi fehér és sárga zászlók kerültek használatba.

A zászlók számát 1798-ban zászlóaljanként egyre szállítottá le, melyek közül az 1. zászlóalj fehér zászlója volt az ezredzászló. Jóval később 1867-ben, ezredenként már csak az ezredzászlót hagyták meg.

Nagy változások történtek az egyenruhán 1767-ben.

Magyar gyalogság tisztje és vitéze 1767-89.

A háromszögletű kalap helyébe a legénységénél az un. „casquet” lépett, mely alacsony, henger alakú, fekete bőrfőveg volt szemernyő nélkül; első része, félkör alakban, a főveg tetejétől magasabban emelkedett ki. A casquet az altiszteknél ezüst, a legénységénél fehérre volt szegve, rajta széles sárgaréz lemez az uralkodó névbetűivel, baloldalán fekete-sárga rózsza. A tisztek a háromszögű kalapot megtartották.

A Caput-Rock és a dolmány helyett a szürkeshínű, egysoros köpenyt és a lehajtott keskeny galléros, szintén egy sorgombbal zárható, rövid fehér kabátot – a Waffenrockorét – rendszeresítették, melynek első és hátsó sarkait mindkét oldalon ugyanúgy összegombolták, és a hajtóka színével díszítették, miként előbb a Caput-Rocknál már említettem. A kabátgallér és a hajtóka színe ezredenként különbözött. A hajtóka színeket 1767-ben sorshúzással rendezték, azok a magyar ezredék-nél mindvégig megmaradtak s az I. világháború előtt a következőképpen voltak elosztva:

Sárga-fehér gomb			Sárga-fehér gomb		
császársárga	2	31	égszínkék	32	19
kénsárga	16	101	világoskék	72	29
narancssárga	64	63	acélzöld	48	60
amarantpiros	86	-	almazöld	85	79
cseresznyepiros	43	23	fűzöld	61	62
halványpiros	65	66	papagájzöld	46	50
karmazsinpiros	82	96	tengerzöld	70	25
buzérvörös	44	34	sötétbarna	12	83
rákvörös	71	67	vörösbarna	68	78
skarlátvörös	37	39	hamuszürke	51	33
sötétvörös	52	53	csukaszürke	76	69
rózsaszín	5	6	fekete	26	38

A sorshúzás a 33. ezrednek eredetileg sötétvörös, az 53. ezrednek pedig sötétkék szín jutott, azonban megengedték a cserét. Azok közül az ezredek közül, amelyeket a XVII. század közepétől osztrák ezredből magyar ezreddé szerveztek át, némelyiknek az átszervezésnél szintén megváltoztatták a hajtóka színét. A 23. és a 31. ezrednek azelőtt karmazsinpiros, a 26. ezrednek papagályzöld, a 38.-nak pedig rózsaszín hajtókája volt.

A szűk magyar nadrág ugyanolyan színű volt, mint a hajtóka, a **2. és a 31. ezred** kényes sárga nadrágját 1781-ben sötétkékkel cserélték fel. Később 1798-ban, az összes magyar gyalogezred egységesen világoskék nadrágot kapott, melyet tisztelnél oldalt –gombok szerint - keskeny arany vagy ezüst poszomány, a legénységénél sárga-fekete domború zsinór, elől pedig vitézkötés díszített. A törzstisztek nadrágján az oldal poszományt és a vitézkötést arany, illetve ezüst sujtás tette még díszesebbé. A vitézkötéses tiszti nadrág és a poszományos tiszti csizma 1849-ig maradt használatban. A magyar ezredek legénységénél ez a világoskék nadrág egészen a csukaszürke egyenruha rendszeresítéséig, kb. 120 évig, változatlan maradt.

A kabát ujján a magyar ezredek –szintén kb. 1767 óta- az un. **”medvekörömöt”** viselték, mely 1828-ig csak túrt dolog volt. A medveköröm eredete az a több posztórétgeből késformára összevarrt és a kabátujj külső széléhez erősített lemez, amelyek a magyar harcosok már évszázadok óta használtak, hogy a kezüket a harcban védje. Ha nem harcoltak, akkor felhajtották, és a karhajtókához gombolták.

A dobosok és sípások kabátjának vállait a hajtóka színéből és fehér színből összetett un. **„fecskefészek”** díszítette, karhajtókájukon pedig fehér poszomány futott körbe. A hangászok eme megkülönböztető jelvénye 1852-ig maradt érvényben. A fadob helyett **II. József** rézdobot rendszeresített. A hangászok fegyvere a rövid gyalogsági kard volt, később –1854-ben – a széles utászcardot kapták.

A lábbeli a tisztelnél arany, illetve ezüst poszománnyal szegett fekete magyar csizmából, a legénységénél pedig fekete bakancsból állt. A szíjazat fehér bőrből készült. **Az eddigi vászon málhatarisznya helyébe szőrmés bornyú került.**

Az egész hadseregben **általános lett a kardbojt**, azt a célt szolgálta – hurkolt szíjfonat, vagy aranyzsinór – hogy csuklóra kötve megakadályozza a harcban a kard leejtését. A tábornoki, törzstiszti és a főtiszti kardbojt a díszítés gazdagságában különbözött egymástól, alakja eredetileg gömbölyű volt, majd 1793-ban lapos formát kapott. A valamennyi

tiszti rendfokozat részére egységes kardbojtot csak 1836-ban rendszerezésítették. Az altisztek már 1767-ben fekete-sárga színű nyitott kardbojtot kaptak, mely csekély változtatásokkal 1867-ig megmaradtak, amikor is a zárt szuronybojt lépett helyébe.

A ruházatban a XVIII. század végén, 1798-ban megint többféle változás történt. A casquet helyett bőrből készült, római formájú, rézveretes sisakot rendszeresítettek, melynek taréját törzstiszteknél fekete-arany, főtiszteknél fekete-sárga selyem, legénységénél pedig ugyanilyen színű gyapjú bojtózás díszítette. A tisztek szolgálaton kívül továbbra is a háromszögletű kalapot hordták.

A tiszteknek 1785-ben megengedték, hogy a kényes fehér kabát kímélése végett –díszöltözet kivételével- térden alul érő, sötétbarna felsőkabátot viseljenek, két sor gombbal és az ezred hajtoka színével borított gallérral. E felsőkabát alatt fehér vagy vörös mellényt lehetett viselni (fehér kabát helyett). Ez volt a tiszti köpeny első alakja, s a tisztek 1836-ig viselték. Ekkor szürke köpenyt kaptak helyette.

II. József idejében a tisztek számára rendszeresített esőköpeny szintén szürkészínű volt, hosszú gallérja a könyékig ért. Megengedték, hogy a tisztek szolgálaton kívül fekete nadrágot viseljenek. Az esőköpeny gallérja egyre hosszabb lett, 1836-ban már majdnem a térdig ért.

A fehér kabát, valamint a tisztek sötétbarna felső kabátja 1798-ban 7 cm. magas állgallért kapott, s a törzstiszteket a karhajtokán kb. 1 cm. keskeny, a gombok szerint arany vagy ezüst poszomány különböztette meg. A fehér kabát alsó felhajtásai ezen túl már nem voltak színesek.

A magyar ezredek tisztjeinek eddigi sima, nyersbőr színű kardkötfőjére arany poszomány került, a közepén keskeny fekete csíkkal, a kardot –úgy, mint eddig is- a kabát fölé csatolták. A tiszt fegyverzetét pisztoly egészítette ki.

A puskával felszerelt közlegényektől elvették a rövid kardot és szuronyt adtak helyette, az altisztek azonban a szuronyon kívül megtartották a rövid kardot is. A szuronyt és a rövid kardot a mellén átvetett fehér, széles szíjon hordták.

A felszerelésből törölték a kenyérzsákokat, s a kenyeret a borjúban kellett vinni. A borjút már nem oldalt, hanem a két vállra akasztva, hátton kellett hordani. A **bádóg kulacsot gömbölyű facsutora** váltotta fel, s az 1867-ig maradt használatban, amikor ismét a bádóg táborig palack foglalta el a helyét.

A XIX. században tovább fejlődött a magyar gyalogság felszerelése, ruházata és fegyverzete, mely a következő cikkben kerül publikálásra.

Felhasznált irodalom:

1. **A cs. és kir. gyalogezredek története:** 2. 19. 31. 32. 33. 34. 37. és 51. 6. 72.
2. **Újhelyi Péter:** Az állandó hadsereg története I. Lipót korától Mária Terézia haláláig (1657-1780) Budapest Magyar Tudományos Akadémia kiadása 1914.
3. **Ajtay Endre:** A magyar hadügy fejlődése 1740-1815-ig (kézirat).
4. **Pilch Jenő:** Magyar csapatok az 1812. évi hadjáratban.
5. **Takáts Sándor:** A magyar gyalogság megalakulása, Budapest 1908.
6. **Bárczay Oszkár:** A hadügy fejlődésének története, Budapest, 1895. Magy. Tud. Akad. Kiadása.
7. **Nagy László:** Magyar fegyverek 1630-1663, Temesvár, 1911.
8. **Császár Edit:** A hajdúság kialakulása és fejlődése, Debrecen, 1932.

Megjegyzés:

A kiadvány hátsó borítóján látható képek a következőket ábrázolják:

- A. Magyar huszár az osztrák hadseregben 1772-1798-ig.
- B. Az osztrák hadsereg gyalogezredének tisztje kiképző öltözetben a XVIII. század végén.
- C. Magyar gyalogezred gránátos tisztje az osztrák hadseregben (1789-1805-ig).
- D. Magyar szabályák (FRINGIÁK) a XVIII. században.